

Avdelingsprosjekt, landbruk 2010:

PROSJEKT FRAMTIDSRETTA BEITEBRUK

- **Strategi for reduksjon av tap av lam på utmarksbeite**

1. Bakgrunn

Tap av dyr på utmarksbeite i Sogn og Fjordane er for høgt, rundt 7 % av lamma tilsvarende ca 8 000 dyr, forsvinn på utmarksbeite kvart år. Tapstala varierer mykje både mellom kommunar, beitelag og enkeltbrukarar, årsakene til tapa er mange. Nokre stader er det tap pga rovdyr, men dei største tapa kjem av andre årsaker, både kjende og ukjende. Det er viktig både ut frå dyrevelferd og for økonomien i husdyrhaldet å få redusert beitetapa. Utmarksbeite er dessutan ein viktig ressurs å utnytte, utan at det skal føre til store tap av beitedyr. Fylkesmannen har også eit ansvar innan beitebruk og tap av dyr på beite, og skal samarbeide med rovviltnormaliseringa på dette feltet.

På bakgrunn av dette har Fylkesmannen si landbruksavdeling valt å arbeide med tapstal som eit eige avdelingsprosjekt i 2010. Målet er å lage ein fleirårig strategi for å redusere beitetapa. Strategien skal bidra til at beitebrukarane i dei verste tapsområda set inn fleire tiltak for å redusere tap av beitedyr, og at tap av dyr på beite i heile fylket går ned dei neste åra. For å nå desse måla må det setjast inn tiltak både på fylkes-, region-, kommune-, beitelags- og produsentnivå.

2. Mål

Avdelingsprosjektet "Framtidsretta beitebruk" er eit internt prosjekt som går over eitt år der hovudmålet er å utarbeide ein strategiplan for å redusere tap av lam på utmarksbeite.

Delmål er i prosjektplanen beskrive slik:

1. Finne tapsårsaker og redusere tap av dyr på utmarksbeite
2. Lage oversikt over aktuelle tapsårsaker
3. Ekstra oppfølging av beitelag med høge tap
4. Lage ein fleirårig strategi for å redusere beitetapa

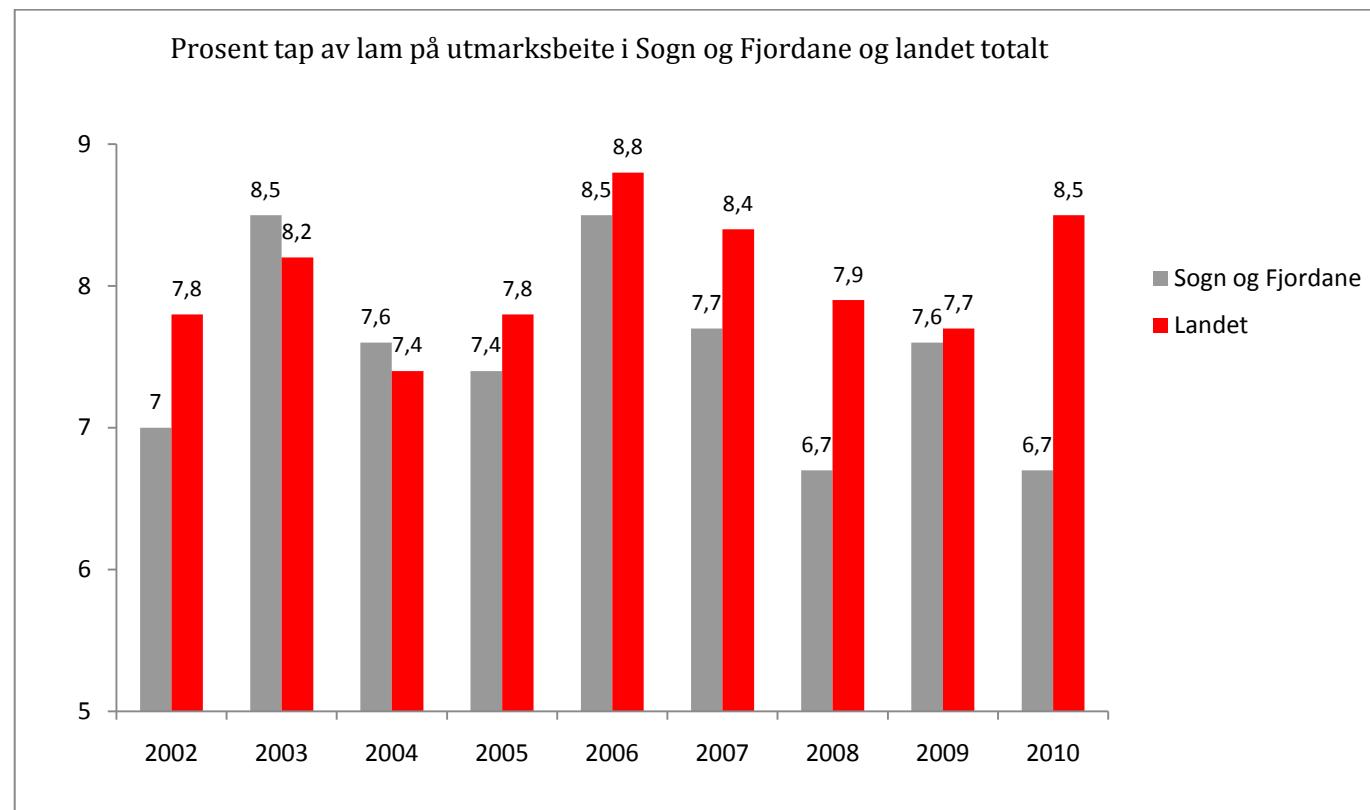
3. Organisering og arbeidsmetode

Det er sett ned ei arbeidsgruppe samansett av representantar frå næringa og Fylkesmannen. Dei som er med i arbeidsgruppa er Jon Nummedal (Bondelaget), Ingolv Folven (Bonde- og småbrukarlaget), Leif Brekken (Sau og geit) og Liv Astrid Nordheim Kusslid (vikar Torleif Bakke), Hermund Mjelstad, Bjørn Harald Haugsvær og Helen Haaland, alle frå Fylkesmannen. Andre samarbeidspartar som Mattilsynet, SNO og kommunane vert involverte etter behov.

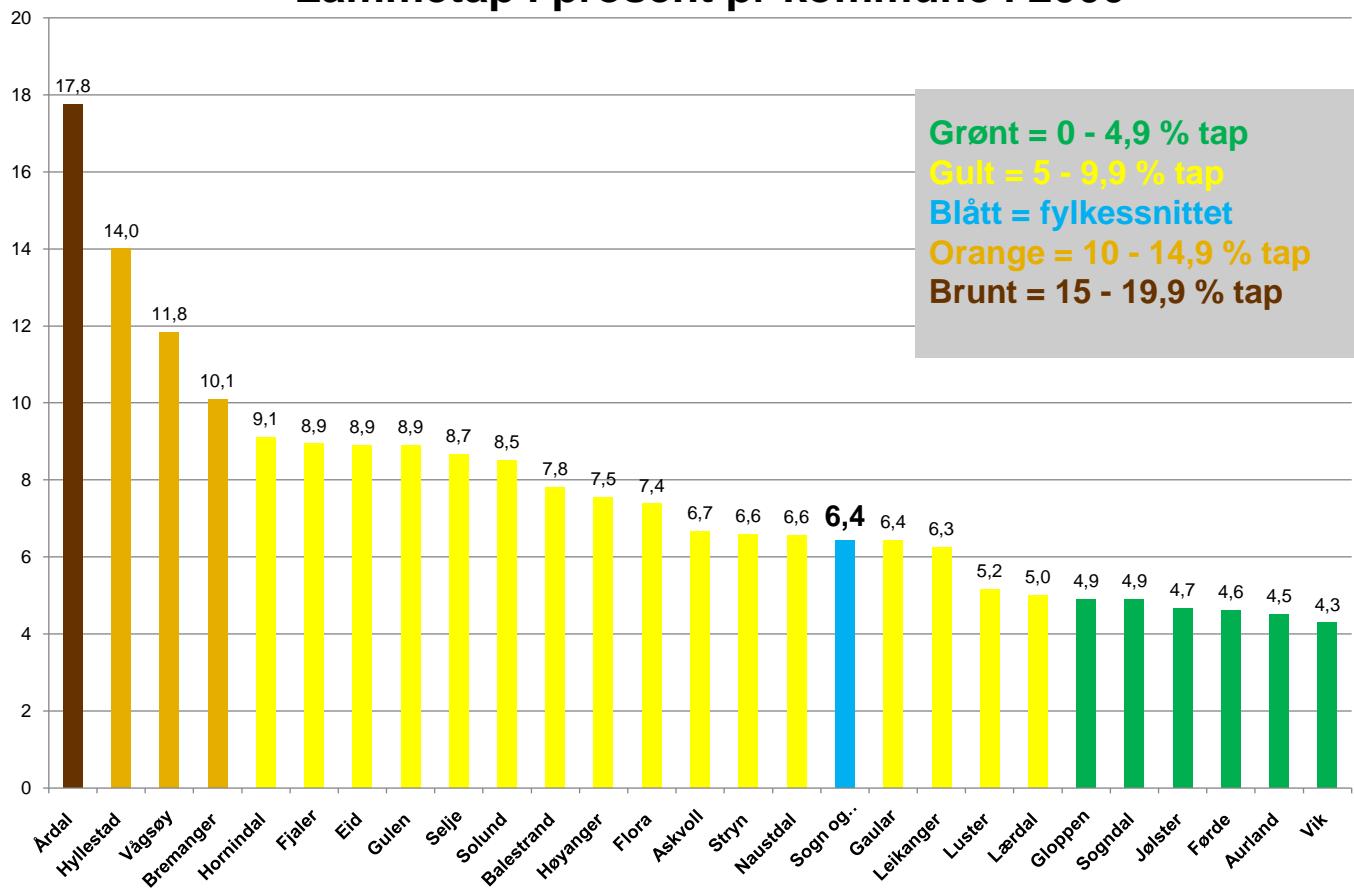
4. Tapstal og tapsårsaker for lam på utmarksbeite i Sogn og Fjordane

Alle data i dette kapittelet er henta frå innrapportering frå beitelaga i fylket gjennom Organisert beitebruk.

4.1. Tapstal for lam på utmarksbeite i Sogn og Fjordane

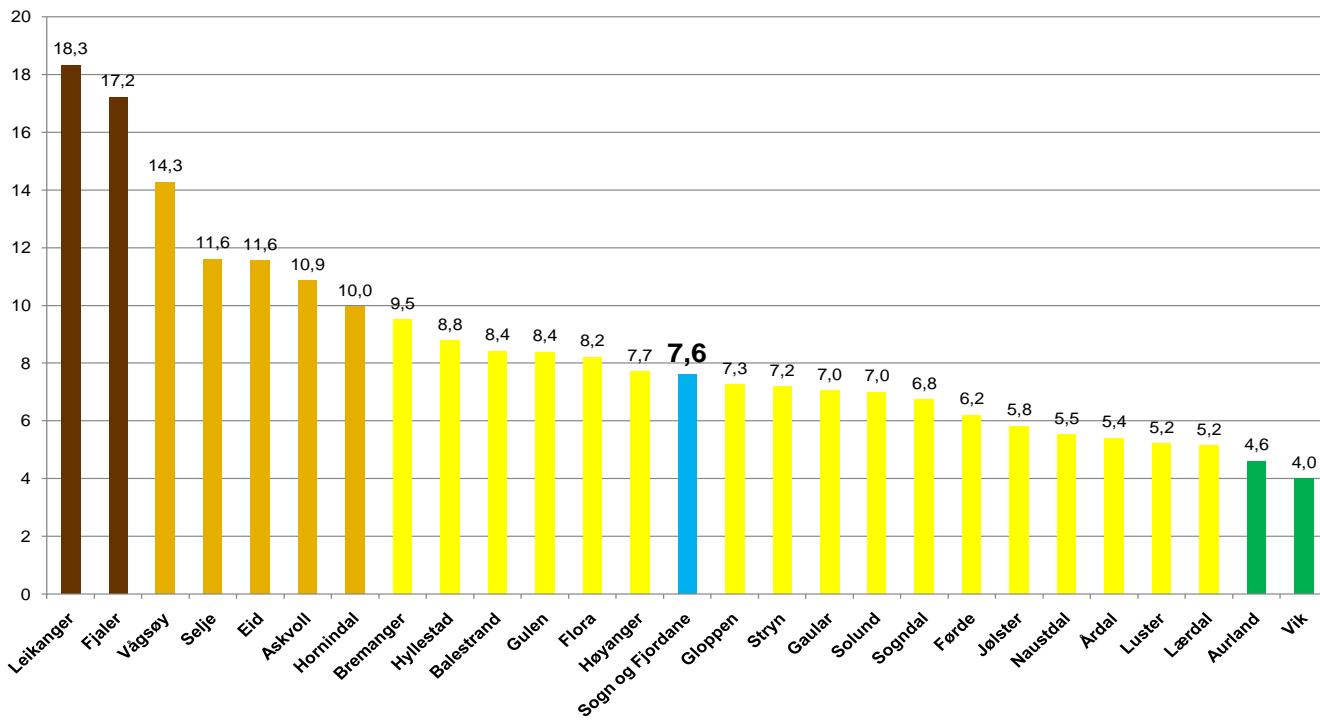
Lammetap i prosent pr kommune i 2000

Kommentar:

I 2000 var gjennomsnittleg lammetap på utmarksbeite i Sogn og Fjordane på 6,4%. Seks kommunar, og då alle i indre deler av fylket, hadde lammetap på under 5%. Fire kommunar, tre av dei kystkommunar, hadde over 10 % tap. Årdal utmerka seg med høgst lammetap (17,8%), og dette var og den einaste av kommunane i indre deler av fylket som hadde over 10% tap. Årdal hadde på denne tida store tap grunna jerv.

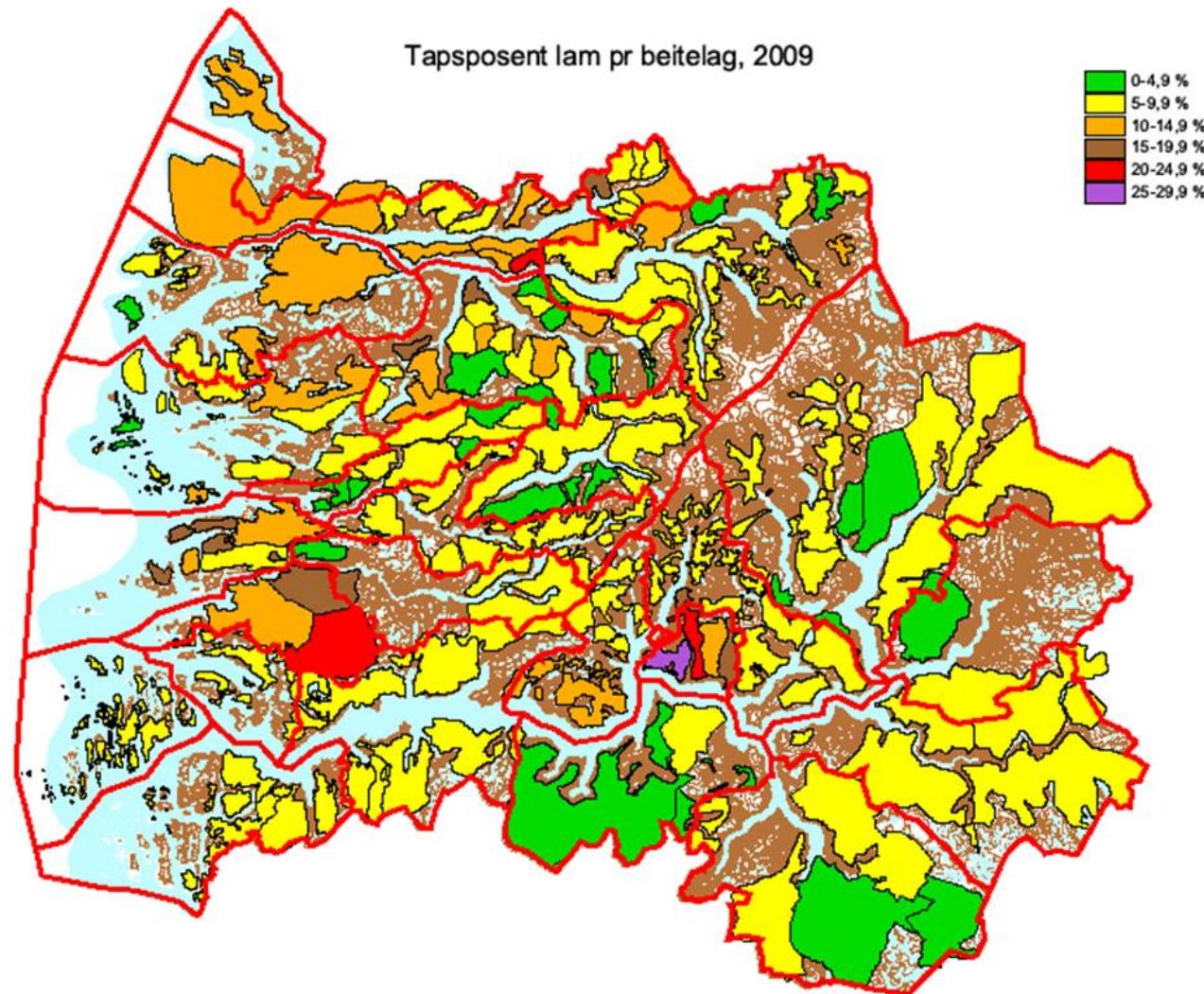
Lammetap i prosent pr kommune i 2009

Kommentar:

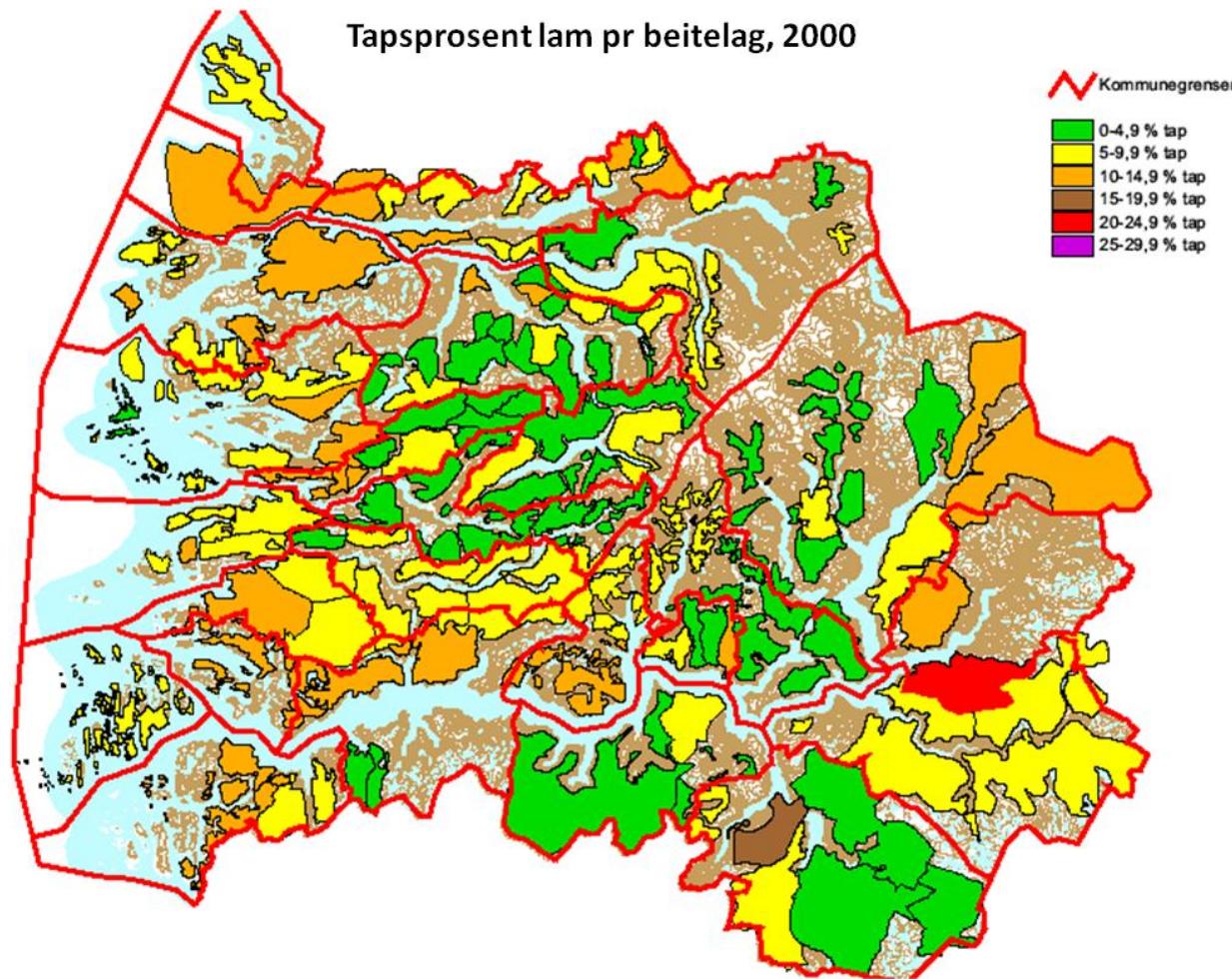
I 2009 var gjennomsnittleg lammetap på utmarksbeite i Sogn og Fjordane auka med 1,2 prosentpoeng i høve til 2000 og var kome opp i 7,6%. Berre to kommunar, mot seks i 2000, hadde tap på under 5%. Tal kommunar med tap over 10% hadde auka frå fire til sju, og tre av desse ligg i indre deler av fylket.

Hyllestad og Vågsøy utmerka seg som dei kommunane som hadde over 10% lammetap både i 2000 og i 2009. Leikanger hadde i 2000 berre 6,3% tap (under fylkessnittet), men fekk i 2009 svært høge tap til jerv og utmerka seg då som den kommunen med høgst tap på 18,3%. Årdal som i 2000 hadde høgst tap i fylket med lammetap på 17,8%, var i 2009 etter vellukka uttak av jerv nede i 5,4% tap, dvs heile 2,2 prosentpoeng under fylkessnittet. Vidare utmerka Fjaler seg i negativ lei med stor tapsauke frå 8,9% i 2000 til heile 17,2% i 2009.

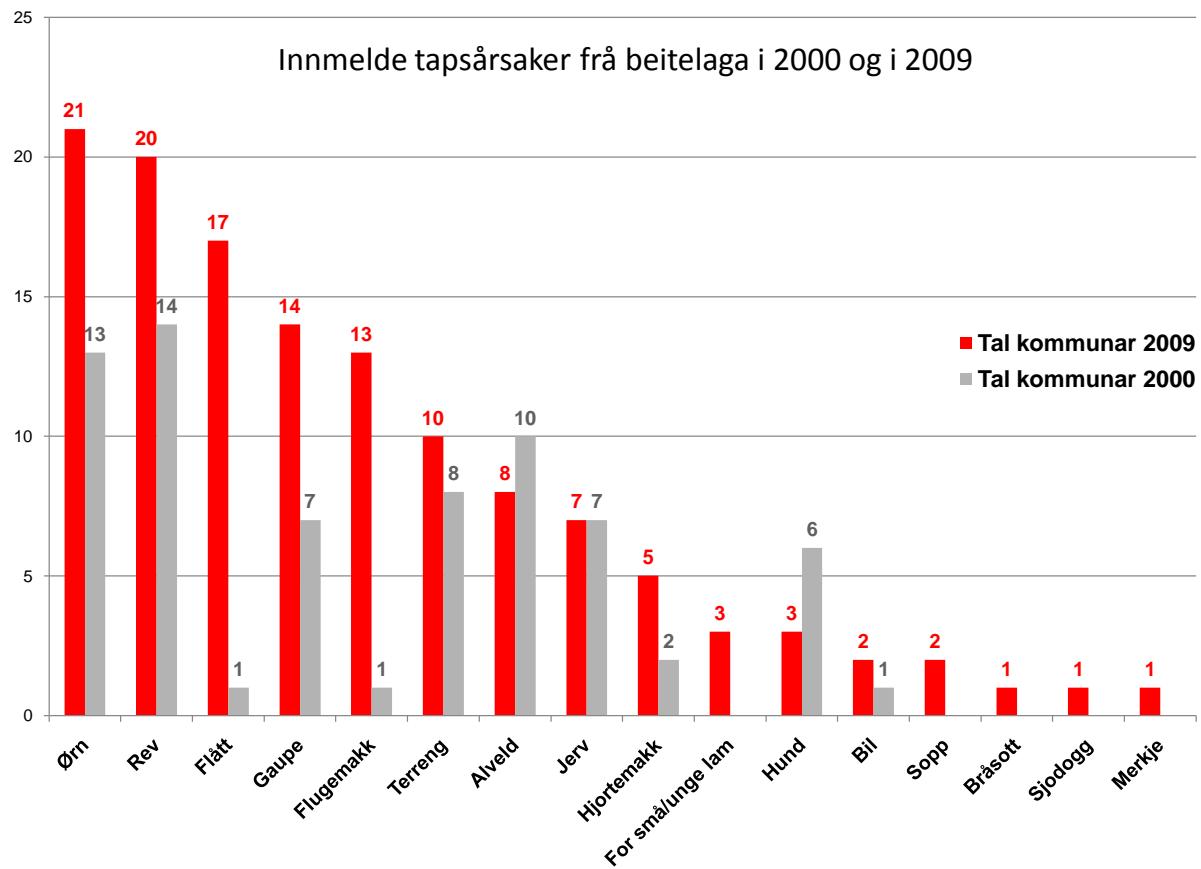
Kommentar:

Ved å bryta tapstala ned til lagsnivå, får vi eit meir differensiert bilde av tapssituasjonen enn på kommunenivå. Dette syner viktigheita av å sjå på tapsårsakene på ulike nivå, både fylkes-, kommunebeitlags- og produsentnivå, når ein skal arbeide med tapsreduserande tiltak. Til dømes ser vi av kartet over at eitt beitlag i Leikanger i 2009 hadde 25–30% tap (markert med lilla), trass i at kommunenesnittet for Leikanger dette året var 18,3% tap.

Kommentar:

Ved å samanlikne tap på beitelagsnivå i 2000 (over) og 2009 (førre side), ser vi til dømes at det i 2000 var flere lag med under 5% tap (markert med grønt), og færre lag med tap over 10% (markert med oransje, brunt og raudt). Eitt beitelag i Årdal utmerka seg i 2000 med 20-25% tap (merka raudt) mot 5-10% tap i 2009. Det store tapet i 2000 skuldast som tidlegare nemnt tap til jerv, og det relativt lave tapet i 2009 syner situasjonen etter vellukka uttak av jerv i området. Det same mønsteret ser vi for deler av Lærdal og Luster.

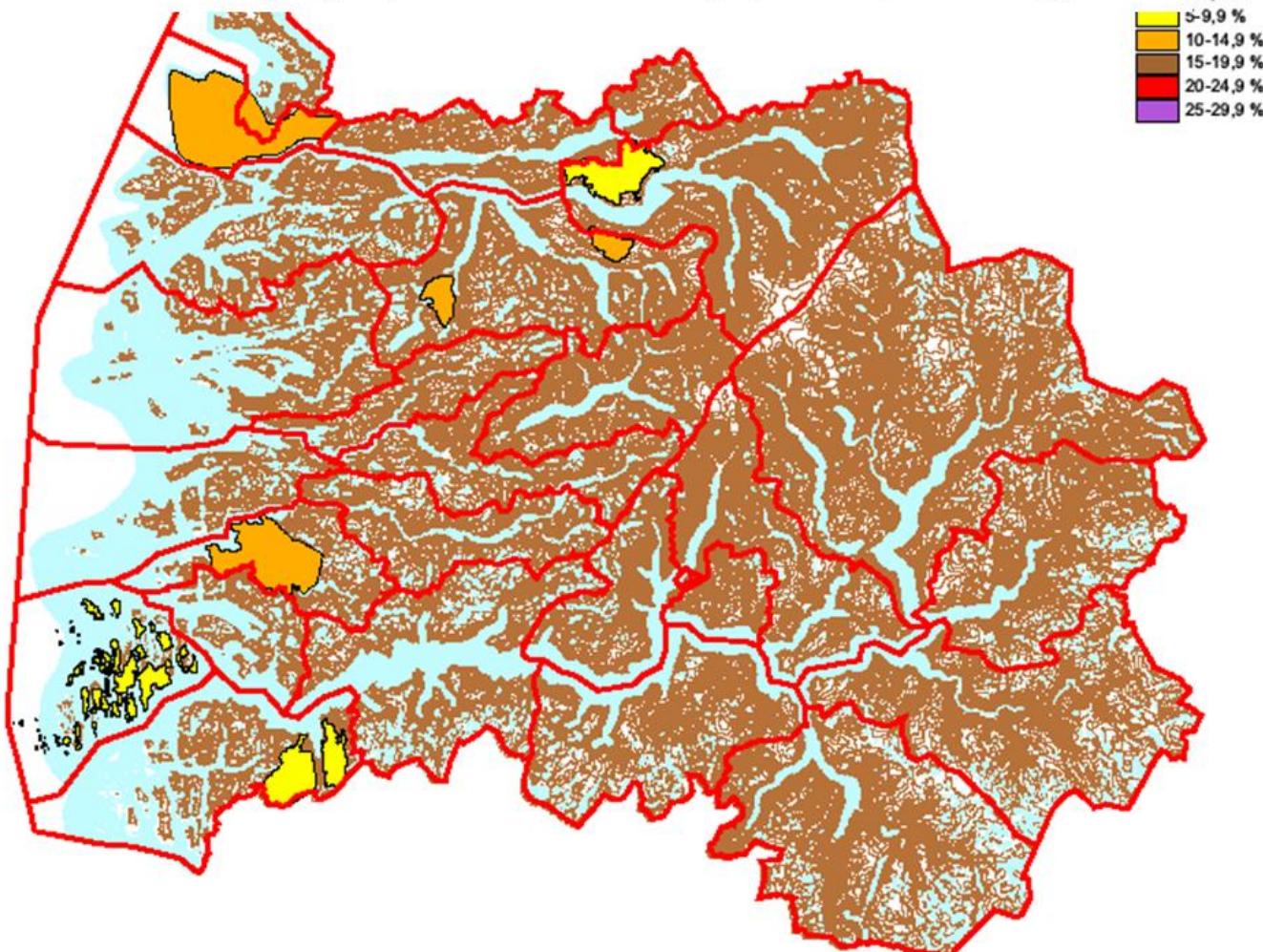
4.2. Tapsårsaker for lam på utmarksbeite i Sogn og Fjordane

Kommentar:

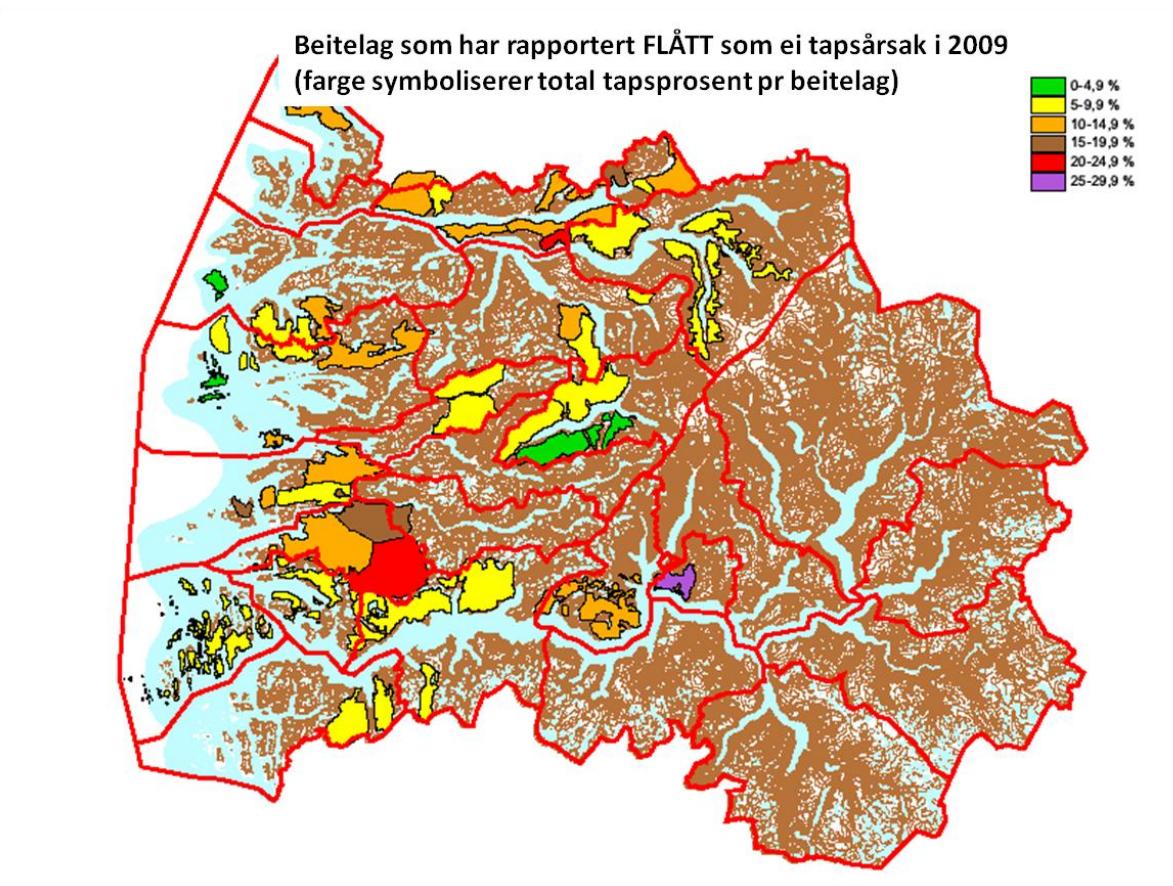
Figuren over syner trulege og/eller dokumenterte tapsårsaker i 2000 (grå søyler) og 2009 (raude søyler). Søylene syner i kor mange kommunar det er beitelag som har meldt inn dei ulike typane tapsårsaker. Innmeldingar om tap grunna flått, flugemakk, kongeørn, gaupe og rev syner størst negativ utvikling frå 2000 til 2009 (her opplista i rangert rekkefølge frå størst til minst negativ utvikling). Figuren gjev ingen fullstendig oversikt over tapsårsakene, m.a. på grunn av variasjon mellom beitelaga i kor utfyllande innrapporteringane deira er, men figuren gjev uansett eit bilde av tapsårsakene i fylket. På dei neste sidene fylgjer nokre kart som syner utbreiinga av dei tapsårsakene i 2009 som var "geografisk avgrensa". Dvs vi har ikkje framstilt kart over dei tapsårsakene som er meldt inn i nesten alle kommunar (t.d. kongeørn og rev) og heller ikkje dei tapsårsakene som er innrapportert frå svært få kommunar (t.d. for små/unge lam).

**Beitelag som har rapportert ALVELD som ei tapsårsak i 2009
(farge symboliserer total tapsprosent pr beitelag)**

Kommentar:

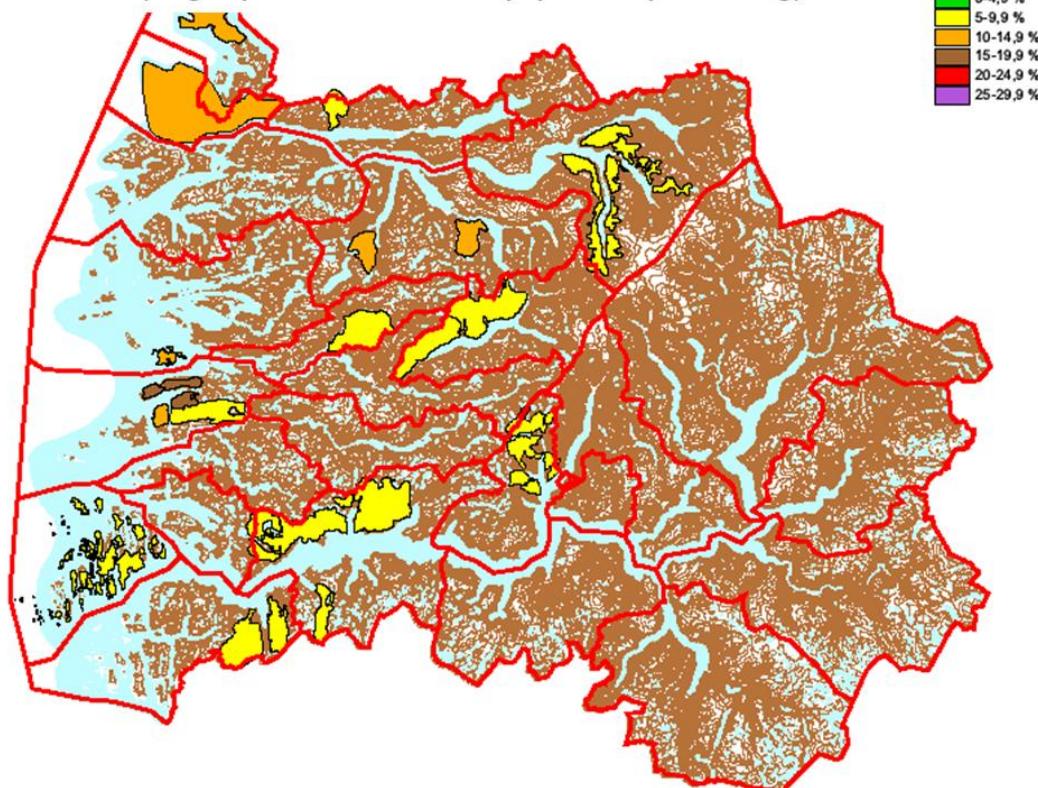
Alveld var i 2009 først og fremst rapportert inn som ei tapsårsak frå beitelag i ytre deler av fylket. Truleg er det større utbreiing av alveld i fylket enn det innrapporteringa og kartet over syner.

Kommentar:

Flått var i 2009 rapportert inn som ei tapsårsak frå beitelag i ytre og midtre deler av fylket.
Av årsmeldingane frå beitelaga kjem det fram signal om at flåtten dei seinare åra har ført
til tap på nye stader, både lenger inn i fylket og høgare opp i terrenget.

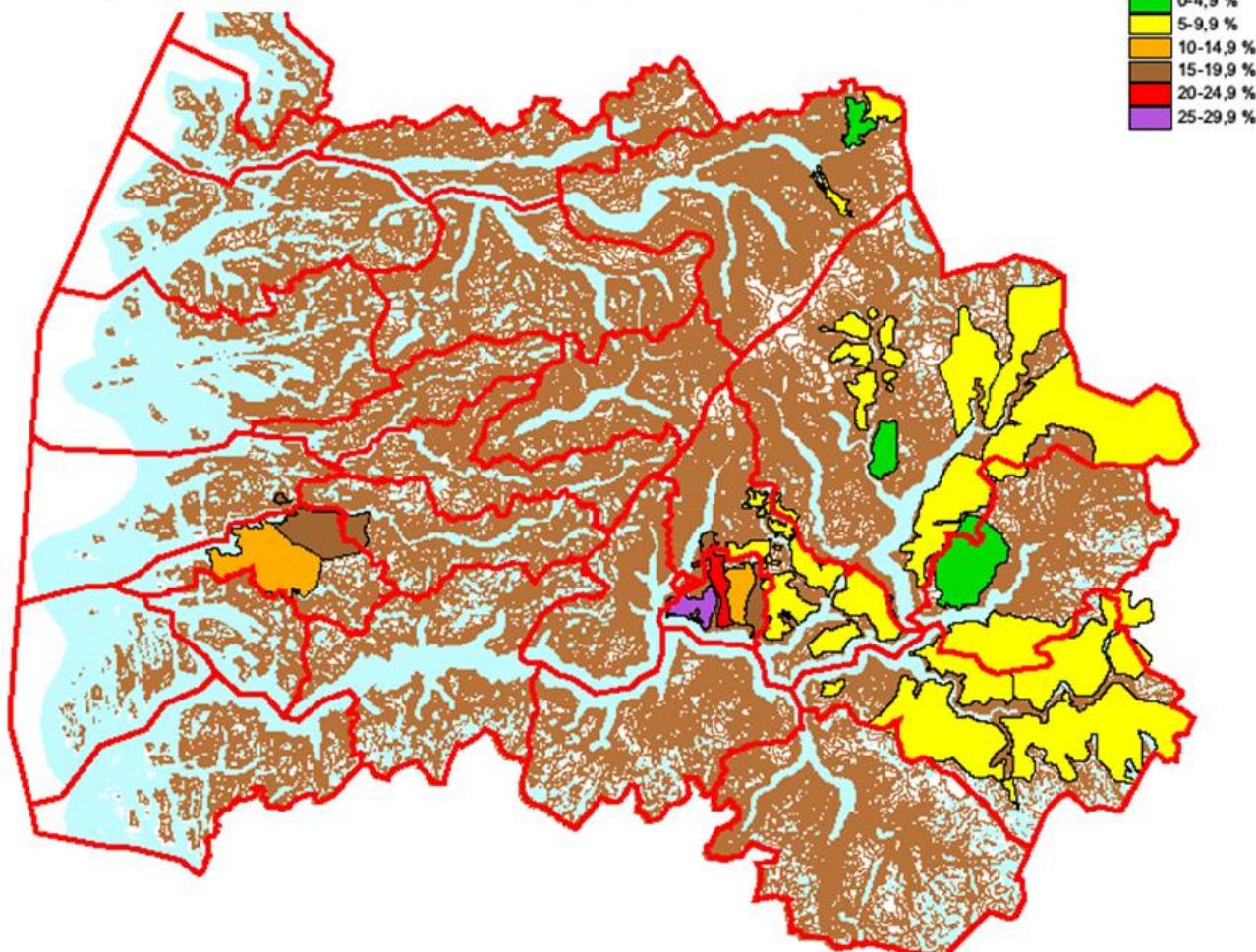
Beitelag som har rapportert FLUGEMAKK som ei tapsårsak i 2009
(farge symboliserer total tapsprosent pr beitelag)

Kommentar:

Flugemakk var i 2009 rapportert inn som ei tapsårsak frå ytre og midtre deler av fylket.

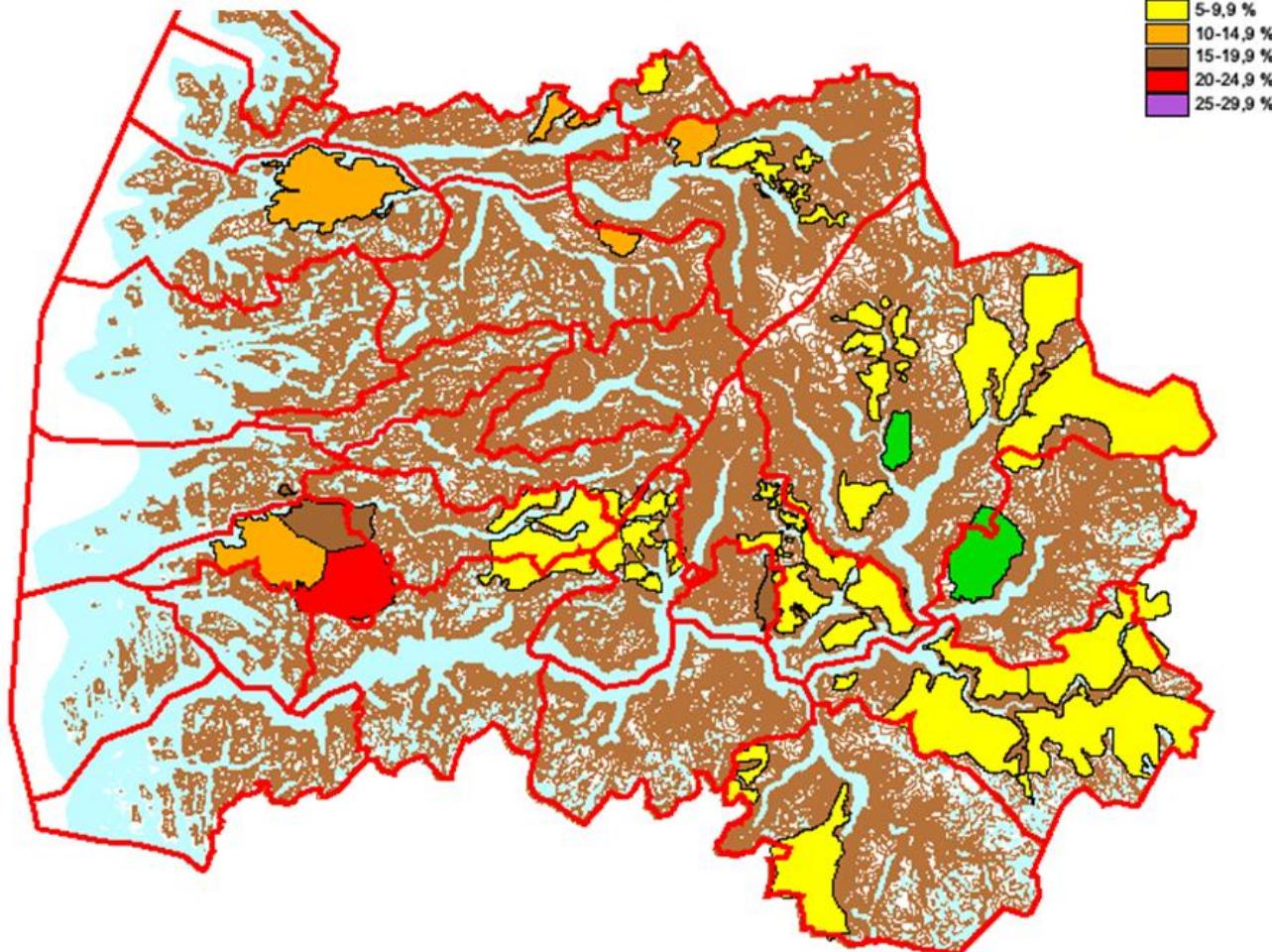
**Beitelag som har rapportert JERV som ei tapsårsak i 2009
(farge symboliserer total tapsprosent pr beitelag)**

Kommentar:

Jerv var i 2009 først og fremst rapportert inn som tapsårsak i indre deler av fylket, og då i all hovudsak i Indre Sogn.

**Beitelag som har rapportert GAUPE som ei tapsårsak i 2009
(farge symboliserer total tapsprosent pr beitelag)**

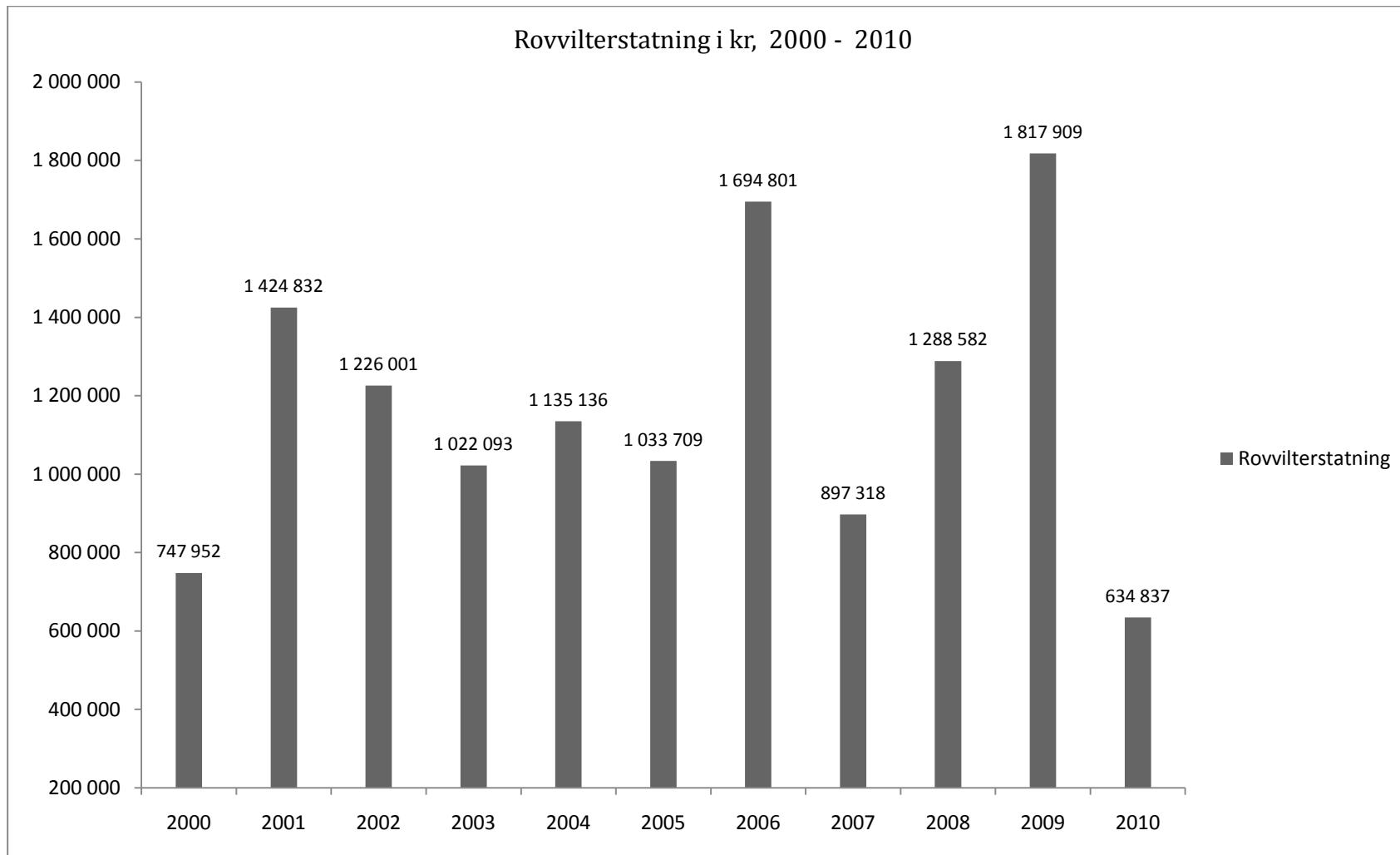

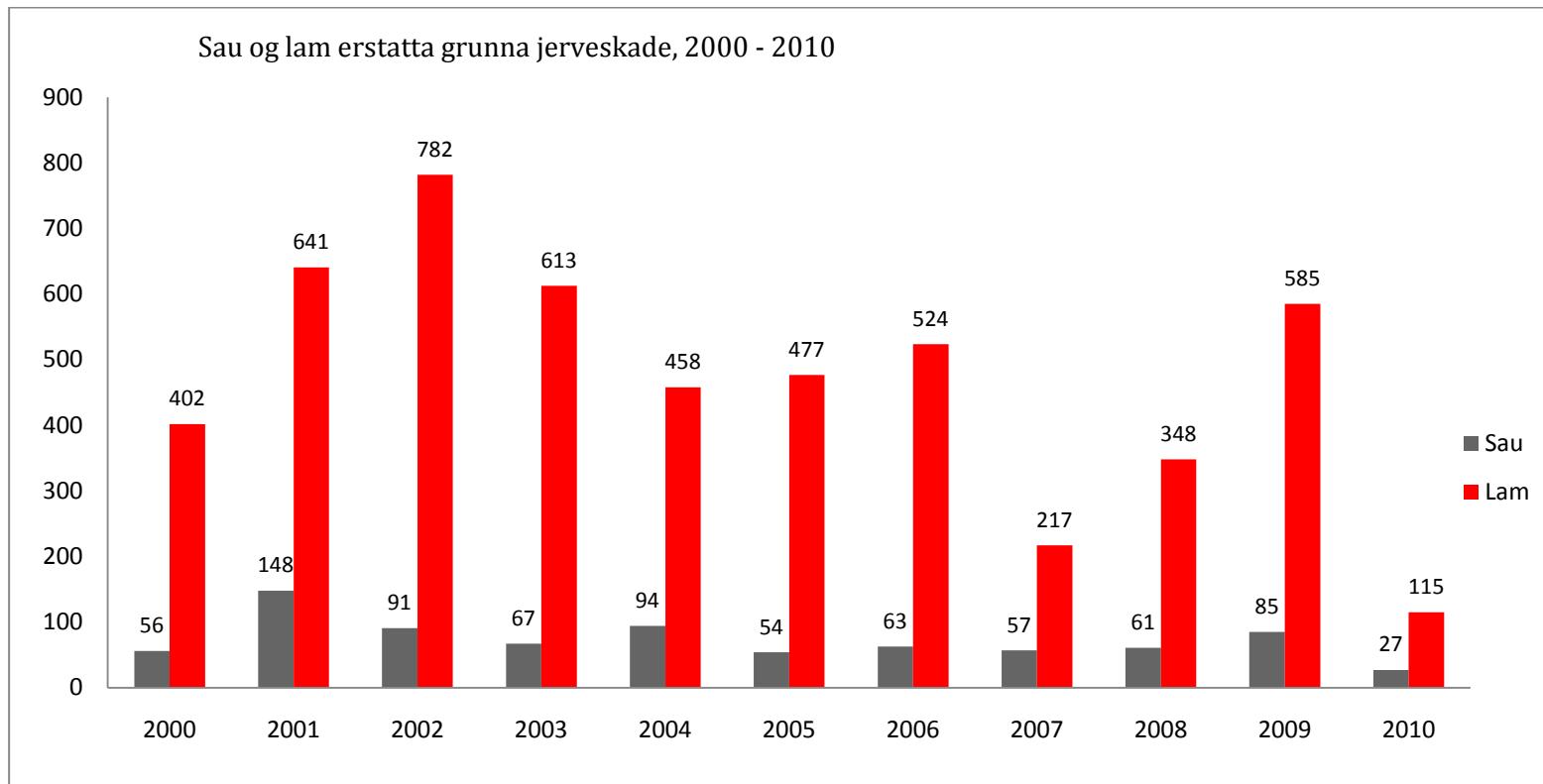
Kommentar:

Gaupe var i 2009 meldt inn som tapsårsak spreidd utover mest heile fylket, men hovudtyngda av rapporteringane var frå Indre Sogn.

4.3 Rovdyrtap

Sogn og Fjordane skal ikkje ha ynglende bestandar av dei store rovdyra. Det er gjennom åra registrert skade både av jerv, bjørn, jerv og ulv. Det er jerven som gjer mest skade. Rovdyrtapa er størt i Indre Sogn.

5. Strategiplan for reduksjon av tap av lam på utmarksbeite

Tabellen under er skjematiske framstilling av strategiplanen gjennom tapsårsaker med utfordringar og tiltak. Strategiplanen er tenkt revidert kvart tredje år slik at den kan vera eit oppdatert og mest mogeleg målretta verktøy i arbeidet med å redusere tap av lam på utmarksbeite. Fylkesmannen vil kvar haust gå gjennom strategiplanen og årsmeldingane frå beitelaga, og saman med arbeidsgruppa prioritere tapsførebyggjande tiltak og satsingar for komande år.

Hovudmål:

Gjennomsnittleg lammetap i Sogn og Fjordane skal vere mindre enn 5 % innan 2015

Delmål:

- Lage ein fleirårig strategi for å redusere tap av lam på utmarksbeite i Sogn og Fjordane.
- Prioritere målretta tiltak for redusert lammetap
 - Etablere eit god samarbeid og fordele oppgåver mellom faglaga, Mattilsynet og Fylkesmannen
 - Redusere tap av lam i beitelag som får spesiell oppfølging med minst 3 prosentpoeng pr år med oppfølging
 - Gjennomføre tiltak som aukar bonden sin kunnskap om godt husdyrhald

Tapsårsak	Utfordring	Tiltak
Sjukdom og snyltarar	<p><i>Flått</i> Flått kan vere berar av bakterien <i>Anaplasma phagocytophilum</i> som kan føre til sjodogg. Sjodogg gir nedsett motstandskraft, fare for andre infeksjonar og redusert tilvekst. Flått er eit aukande problem pga mildare klima og attgroing, og den spreier seg til nye område. Hjort er eit vertsdyr for flåtten og aukande hjortestamme bidreg såleis også til dei aukande flåttproblema.</p> <p>Utbreiing: Heile fylket</p>	<p>Førebyggande tiltak</p> <ul style="list-style-type: none"> • Avdekke problemområde, unngå desse om mogleg • Undersøke utbreiing, blodprøvetaking i buskapar med høge tap • Utprøving av effektive/langtidsverkande preparat • Rutinar for behandling tilpassa til smittepress • Beiterydding/drenering • Prøve ut sommarbehandling for dyr på skogsbeite
	<p><i>Flugemakk</i> Auka risiko ved varmt og fuktig klima Utbreiing: Heile fylket</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Unngå diare • Hyppig tilsyn • Behandling mot utvortes snyltarar • Fjellbeite, unngå beite i låglandet
	<p><i>Alveld</i> Knytt til romeplanten, kompleks Utbreiing: Kysten</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Avdekke problemområde, unngå desse • Hyppig tilsyn
	<p><i>Hjernemakk/hjorteorm</i> Skuldast parasitten hjernemakk (<i>Elaphostrongylus</i>) frå hjort og rein. Problemet er aukande og har samanheng med auke i hjortestammen. Gir ubalanse og lammingar i bakparten, det er ingen behandling. Lite kunnskap om førebygging. Utbreiing: Lite kjent, truleg heile fylket der det er hjort</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Avdekke problemområde (registrering) • Unngå beite med mykje hjort og føring av hjort i beiteområde • Flytte salteplassar for å redusere smittepress
	<p><i>Mangelsjukdommar</i> Kobolt og vitamin B12- mangel kan vere problem i kystområda og gir dåleg tilvekst og svake lam Utbreiing: Kysten</p>	<p>Førebyggjande tiltak:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Saltstein med kobolt og gjødsling
	<p><i>Innvortes snyltarar</i> Manglande og feil behandling mot snyltarar gir svake</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Kartlegging av behov med å ta avføringsprøver • Sikre gode rutinar for parasittbehandling (koksidiose mm.)

	<p>Iam med dårleg tilvekst og auka tap Utbreiing: Heile fylket</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Veterinær må ha nok kunnskap og tilrå rett opplegg • Deltaking i Helseteneste sau
For små/ svake lam	<p><i>Fôring og stell</i> Søyner i godt hald ved lamming som mjølkar godt er viktig for å få friske og sterke lam. Kunnskap om fôring og stell gjennom heile året er viktig. Utfordringa er å få kontakt med dei som treng det mest. Oversikt over eigne produksjonsresultat for å finne svake sider er viktig for å betre resultatet. Utbreiing: Enkeltprodusentar i heile fylket</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Sleppe berre friske dyr på utmarksbeite, minimumsvekt 13 kg og 6 til 7 vekes alder på lamma • Besetningsgjennomgang. Kartlegge driftsopplegget med fokus på tapsreduserande tiltak på beite • Studieopplegg (dyrevelferd sau, Saueskulen og liknande) • Auka oppslutnad om Saukontrollen
	<p><i>Vårbeite</i> Godt og rikeleg vårbeite er ein viktig faktor for å få store nok lam ved fjellsending og for å få eit godt resultatet om hausten. Utbreiing: Enkeltprodusentar i heile fylket</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Lammetidspunkt • Kunnskap om vårgjødsling, beitepraksis og stell av beita • Vårbeiting på innmark • Utnytting av ledig areal (tenke nytt)
	<p><i>Snyltarbehandling tilpassa stad og driftsopplegg</i> Utbreiing: Enkeltprodusentar i heile fylket</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Oppfølging av enkeltprodusentar med tilrådingar frå veterinær • Meir kunnskap hjå bonde og veterinær • Type og variasjon i preparat • Rutinar for behandling • Flytte salteplassar for å redusere smittepress
	<p><i>Avl</i> Gjennom målretta avlsarbeid kan ein oppnå friskare og sterkare dyr. <i>Lammetal</i> Eit høgt lammetal er ei ekstra påkjenning for søya og aukar risikoen for lammetap og sjukdom både hjå søyner og lam. Lammetal er viktig for økonomien i sauehaldet, men eit høgt lammetal om hausten er viktigare enn å auke tal fødde lam.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Nyte kåra verlam • Kurs i inseminasjon • Deltaking i Saukontroll • Fjøsmøte med haldvurdering og utplukk av livlam • Opplæring i indeksar og bruk av ROS-analyse
Gamalnorsk sau/	Det er ein auke i drift med gamalnorsk sau (villsau)/ utegangardrift. Driftsforma i seg sjølv har utfordringar i	<ul style="list-style-type: none"> • Auke kunnskapen om driftsforma • Formidle krav om tilsyn minst ein gong pr veke og tettare i periodar

utegangardrift	<p>høve til tap av lam med lamming ute og med små lam eksponert for ørn, ramn, rev ol. I tillegg er det fleire nye produsentar med lite erfaring og manglende kunnskap.</p> <p>Utbreiing: Kysten</p>	<p>der dyra er utsette for auka tap (t.d. ved lamming)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Flytte dyra på innmark/husnære strok ved lamming • Kurs/fagmøte • Prosjekt Kystarven
Gjerdehald	<p>Det er færre som driv med dyr og gjerda vert diverre ofte ikkje haldne vedlike. Dyra vandrar meir, og det vert vanskeleg å finne dei att. Dette gir større tap, meir arbeid og konfliktar mellom beitebruk og andre interesser. Bondelaget jobbar mot nokre kommunar.</p> <p>Utbreiing: Heile fylket</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Beitebruksplanlegging. Lage plan/oversikt over fylket for å utnytte dei beste beita, samarbeidsløysingar, lokale tilsynsavtalar, retningslinjer for aktive og passive brukarar, nye gjerdelinjer og sperregjerde • Gjerdekurs (ulike gjerdetypar, jus, tenke nytt!) • Utprøving av No fence
Rovdyr	<p>Freda rovdyr:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kongeørn • Jerv • Bjørn • Ulv • Gaupe <p>Utbreiing: Mest i indre Sogn med unntak av kongeørn og gaupe som er meir eller mindre i heile fylket</p> <p>Tap pga rovdyr som ikkje er freda er lite dokumentert</p> <ul style="list-style-type: none"> • Rev <p>Utbreiing: Heile fylket</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Godt tilsyn i beiteområda og rapportering til SNO om spor og kadaver gjennom heile året • Bestandsregulering med lisensjakt og statleg uttak • Kursing av jegerar, auka satsing på vellukka lisensjakt • Årlege møte med rovviltforvaltning, beitelag og fellingslag for oppsummering etterbeitesesong • Berdskapsplan ved rovdyrangrep; Gjere kjent varslingsrutinar ved rovdyrangrep, utarbeide og formidle rettleing for beitelaga: "Kva gjer vi når vi har fått tildelt skadefellingsløyve?" • Oppfølging av ørneteljingsprosjektet • God kontakt med rovdyrforvaltninga • Delta på etablerte møteplassar
Tilsyn	<p>Tilsyn er arbeidskrevjande, kravet er tilsyn ein gong per veke eller oftare ved behov Gode rutinar for tilsyn i beitesesongen saman med utvikling av kostnadseffektive metodar og bruk av tekniske løysingar kan medverke til lettare og betre tilsyn.</p> <p>Utbreiing: Heile fylket</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Gjennomgang av tilsynslistar i beitelag der ekstra tiltak vert sett inn • Utleige av FM sine radiobjøller til beitelaga • Finansieringsordning for radiobjøller og lammenodar (3 deling?) • Utprøving av lammenodar/-medaljongar og andre tekniske sporingssystem • Utprøving av saltsteinsavlesarar • Dokumentasjon, innrapportering og registrering av tapsårsaker og tapstal

		<ul style="list-style-type: none"> • Informere om tilbod om kadaversøk
	Varsling om sjuke og skadde dyr er viktig , det kan vere hjelp å få med å spele på lag med folk som elles ferdast i beiteområde.	<ul style="list-style-type: none"> • Nødtelefon for skadde dyr, felles nummer • Plakatar i og ved beiteområde med kontaktopplysninger om det vert observert noko unormalt • Blogg
	Aktive beitelag med god organisering er viktig m.a. for miljøet og det tapsførebyggjande arbeidet.	<ul style="list-style-type: none"> • Møte med beitelaga kvart år og følgje opp med fagmøte i område med store tap • Tilrettelegging for sanking og tilsyn • Vurdere samanslåing av lag og organisering av arbeidet • Møte med geografisk tilpassa tema
Feilkjelder i talgrunnlag	<p>Det kan vere feilkjelder i talgrunnlaget vi brukar. Som til dømes; dyr som kjem heim etter rapporteringsdato, og at tap på innmarksbeite vår og haust vert med</p> <p><i>Erstatning for tap av sau og lam på utmarksbeite</i> Sogn og Fjordane ligg saman med Møre og Romsdal på landstoppen når det gjeld utbetaling i denne ordninga "ordninga gjeld ikkje skade gjort av freda rovvilt. Dette er ei katastrofeordning med høg eigendel og minsteutbetaling, likevel ser ein gjengangarar av søkjrarar.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Endre rapporteringsskjema (er gjort) • Informasjon om og oppmading til rett og presis innrapportering • Større krav til dokumentasjon og rutinar
Manglande kunnskap	Mangel på kunnskap vil kunna medføra lammetap innan mange felt.	<ul style="list-style-type: none"> • Årlege regionvise møte med beitelaga med geografisk tilpassa tema • Samarbeid med Mattilsynet med oppfølging av einskildprodusentar med høge tap • Årleg utveljing av nokre beitelag som får spesiell oppfølging med reduksjon i lammetap som mål • Årleg utveljing av satsingsfelt i høve tapsreduserande tiltak • Kunnskapsformidling gjennom møte, kurs, media, studieringar, visningsbruk, fjøs- og markdagar, heimesida, temaark og fagtidsskrifter
Andre årsaker	Skader, skorfeste, ryggvelt ol.	<ul style="list-style-type: none"> • Kunnskapsformidling om førebyggande tiltak

7. Oppfølging

Fylkesmannen vil kvar haust gå gjennom strategiplanen og årsmeldingane frå beitelaga for saman med arbeidsgruppa å kunne prioritere tapsførebyggjande tiltak for det komande året. I etterkant skal det arrangerast eit møte med andre aktørar for å få til best mogleg samarbeid og koordinering av innsatsen i året som kjem. Målet er å samlast om ein årleg handlingsplan som skal innehalde mål, tiltak, tidsplan og fordeling av ansvar.

Kunnskap er eit gjennomgående tema i planen, og her må offentleg forvaltning, varemottakar og landbruket sine organisasjonar dra i same retning for å nå dei måla som er sett. Fylkesmannen vil vere pådrivar og koordinator for å prioritere og få best mogleg effekt av dei tiltaka som vert sett i verk.

Miljøvernavdelinga hjå fylkesmannen har viktige oppgåver med forvaltning av freda rovvilt og konfliktdempande tiltak. Landbruksavdelinga sitt ansvarsområde er beitelaga og region- og fylkesovergripande tiltak, og mykje av oppfølgingsarbeidet vil skjer i samarbeid med beitelaga. Mattilsynet vil følgje opp einskildprodusentar med høge lammetap og ha dialog med privatpraktiserande veterinærar om situasjonen på einskildbruk. Faglaga har ei viktig rolle i arbeidet med kunnskapsformidling saman med fylkeskommunen, og vil ta initiativ og støtte opp om lokale tiltak.

Beitelaga si oppgåver er å arbeide for felles beitebruk i utmark og redusert beitetap gjennom organisert tilsyn, sinking og andre fellestiltak. Produsentane følgjer opp føring, stell, medisinbehandling og krav til dokumentasjon som; dyrehaldsjournal, helsekort og tilsynslistar.

Samarbeidspartar

Arbeidsgruppa bør bestå av Fylkesmannen, Sau og geit, Bondelaget, Småbrukarlaget og Mattilsynet. Det er aktuelt å samarbeide med SNO, varemottakar, rådgjevingstenesta, turlag og andre etter behov. Kommunane må utfordrast til å vere med på lokale tiltak i sin kommune.